

KIM KATALIN

Néhány alapvető adat a *Hymnus* korai kottás forrásairól

Segédanyag az MTA BTK ZTI Magyar Zenetörténeti Osztálya által megrendezett Játékos Magyar Zenetörténet vetélkedőhöz (*Hymnus-émléknapp* 2019)

1a.A *Hymnus* legkorábbi kottás forrása. A Nemzeti Színház által kiírt pályázatra beküldött partitúramásolat (Esz-dúr, vegyeskarra és zenekarra). A partitúra jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található.

A *Hymnus* eredeti autográf (a szerző által lejegyzett) partitúrája elveszett vagy lappang. Ezért a *Hymnus* legkorábbi forrása az a partitúra másolat, amelyet Erkel a pályázatra küldött be. A *Hymnus*-pályázat kiírása szerint a pályázóknak Kölcsey költeményét kórusra és zenekarra kellett megzenésíteniük. A megzenésítések partitúráját másolatban adhatták le, és nem írhatták rá a nevüket, helyette jeligét választottak, ez szerepelt a címoldalon. Erkel jeligéjét Kölcseytől kölcsönözte, a *Vanitatum vanitas* első két sora volt ez: „Itt az írás forgassátok érett ésszel, józanon”.

Erkel pályázati példányának másolóját újabban sikerült azonosítanunk. A másoló Kocsi János volt, a Nemzeti Színház zenekarának klarinétosa.¹ Kocsi írását többek között Erkel első operája, a *Bátori Mária* (1840. augusztus 8.) nemzeti színházi másolatának utolsó oldalain is megtaláljuk, és ő másolta le, szintén a Nemzeti Színház számára Erkel második operájának, a *Hunyadi László*nak (1844. január 27.) a teljes partitúráját és szólamanyagának nagy részét.² Kocsi valószínűleg Erkel engedélyével kicsit rendezte a *Hunyadi László* autográf partitúráját. Erkel Ferenc az autográf partitúrában hangszerelt. Olyan kevés javítással dolgozott, hogy ezt ő maga már nem másolta le újból, sőt később ebből a partitúrából vezényelte a Nemzeti Színházban az opera előadásait. Bár a Nemzeti Színház karmestereként 1874-ig (részben még később is) saját operáit mindig ő maga vezényelte, a színháznak szüksége volt egy másolatra az operákból, és ezt szinte a bemutató után rögtön elkészíttette. Autográf partitúráiba azonban

¹Szacsvai Kim Katalin, *Az Erkel-műhely. Közös munka Erkel Ferenc színpadi műveiben (1840–1857)*, PhD Diss. (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2012), 81. online <http://real-phd.mtak.hu/60/19/Szacsvai.pdf>. Kocsi János írását 1838-as szerződése és a *Hunyadi László* szólamainak másolásáért történt kifizetés nyugtája alapján azonosítottuk. Kocsi, akit korábban a *Hymnus* anonim kopistájaként (Somfai nyomán, Anonim 3-ként) tartottunk számon, 1838 áprilisától 1860 januárjáig volt az együttes klarinétosa.

²A két opera előadásairól és forrásairól lásd többek között Tallián Tibor és Sacsvai Kim Katalin tanulmányait az operák kritikai közreadásának kötetében (*Erkel Ferenc Operák 1–2*), valamint az alábbi gazdagon illusztrált tanulmánykötetben: Gupcsó Ágnes (szerk.): „*Szokrát dobott a nemzet szívébe*”. *Erkel Ferenc három operája. Bátori Mária – Hunyadi László – Bánk bán. Szövegkönyvek – tanulmányok* (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 2011).

Erkel maga számára nem vezetett be minden „apróságot”, minden dinamikai jelet, minden artikulációt (staccato-pontot vagy kötőívet) stb. A *Hunyadi László* másolt partitúrájában jól látható, hogy a hiányzó jeleket Kocsi János igyekezett mindenütt pótolni. Ebben az is segítette, hogy Erkel keze alatt játszotta az operát estéről-estére, a próbákon és előadásokon hallotta Erkel instrukcióit. Valószínűleg hasonlóan járhatott el a pályázati példány esetében is, amelyben szintén feltűnően szépen rendezett a kottakép. Erkel ilyen aprólékosan pontra tett zenekari kottát sosem adott ki a kezéből.

A pályázati példány partitúráját nemcsak a pályaművek 1844. július 2.-i nemzeti színházi előadásán használták, hanem később is. Bár valószínűleg nem nagyon sokáig. A későbbi előadások során Erkel vezényelt ebből a kottából, és bevezetett egy apró változtatást. Szokása volt utólag javítani a partitúráin, és ez alól a *Hymnus* sem volt kivétel. Ezúttal a zenekart egy további hangszerrel egészítette ki. A pályázati példány első oldalán tehát a „mélly harangszó / vagy Tamtam”, az utolsó oldalon pedig a „Harangszó vagy Tamtam” bejegyzés és mindkét oldalon az új hangszer szólama Erkel utólagos bejegyzése.

1b. A pályázati partitúrából készített szólamanyag. Azok a hangszeres és énekkari szólamlapok, amelyekből a nemzeti színházi bemutaton és későbbi nemzeti színházi előadásokon játszottak.³ Ezt a szólamanyagot is Kocsi János másolta le a Nemzeti Színház számára. A szólamanyagot jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzik.

Nem maradt fenn minden szólammásolat. A szólamanyag érdekessége, hogy Erkel Ferenc javításait tartalmazza. Erkel itt is a zenekari bevezetés hangszereléséhez nyúl hozzá. Kevésnek találta a hangzást. Már a pályázati példány partitúrájában is ezt tette, mint láthattuk, ott első lépésben haranggal vagy tam-tammal egészítette ki a zenekari bevezetés és befejezés eredeti hangszerelését, amely eredetileg csak vonósokat (két hegedűszólam, brácsa, cselló és nagybőgő) tartalmazott. A zenekarban rendelkezésére álló fúvósok az eredeti hangszerelés szerint csak a kórusos ütemekben játszottak. A szólamlapok javításaiban Erkel épp a fúvósoknál javít. A zenekari bevezetés hangszerelését kiegészíti a fúvósszólamokkal (fafúvókkal és rézfúvókkal) egyaránt.⁴

³ A szólamanyagról elsőként Somfai László közölt tanulmányt: „A Hymnusz ősbemutatójának szólamanyaga”, in Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* 1 (Budapest, Zeneműkiadó, 1969), 57–62.

⁴ Lásd Kim Katalin: *A Hymnusz 19. századi átdolgozásairól*, in Kim Katalin (szerk.), Békéssy Lili, Gusztin Rudolf, Horváth Pál (segédszerk.), *Zenetudományi dolgozatok 2018—2019*. Tallián Tibor tiszteletére (Budapest, MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2019m előkészületben):

2. Erkel Ferenc négyszólamú autográf kórusletétje (Esz-dúr, vegyeskar), dátum nélkül, valószínűleg az 1880-as évekből. Ez az egyetlen, a teljes *Hymnuszt* tartalmazó autográf kézirat.⁵ A forrás az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található.

Az *a cappella* kórusletét nemcsak abban különbözik a pályázati példányban található változattól, hogy nincs kísérete és így elmarad a négyütemes bevezetés és befejezés, hanem apró eltérések vannak benne többek között a dallam ritmusában és harmonizálásban (a kísérő szólamokban) is.

3. Erkel Ferenc négyszólamú autográf kórusletétje a *Hymnus* első két sorával. A kézirat jelenleg lappang vagy elveszett. Megjelent a *Vasárnapi Újság*, 1910-es évi 45. számának 930-931. oldalán.

Ez a lejegyzés az 1880 körüli autográf változatához áll közel. Apró eltérések vannak benne ehhez képest a harmonizálásban (például nem mindenütt négyszólamú a letét), és az eredeti verssor helyett „jókedvvel és bőséggel” szerepel.

4. A *Hymnus* első kiadása 1844 szeptemberében jelent meg Deák Ferencnek szóló ajánlással, négyszólamú vegyeskarra, zongora vagy orgona és harmónium kísérettel.

Az 1844. júliusi bemutató kritikájában a *Der Spiegel* (1844. július 6.-i szám, 481. oldal) azt írja, hogy Erkel *Hymnusza* hamarosan megjelenik Wagner József pesti zeneműkiadónál és zenekereskedőnél. A kiadás valószínűleg késett egy keveset. Ezt követően erről legközelebb 1844. IX. 12-én olvashatunk a *Pesti Hírlap*ban és a *Pesther Tageblatt*-ban. A *Pesti Hírlap* következőképp hirdeti a kiadványt: „A Himnusz Wagner Józsefnél újon megjelent, énekre zongorakísérettel. Egyszersmind ezen kiadás négy vagy hat hangulatra [szólamra] és phisharmonica [harmónium] vagy orgona kísérettel is van rendezve”

⁵ Elsőként Falvy Zoltán ismertette a „A Himnusz kézírata”, *Muzsika* 1960/3m 14—19.